

Pokalbis su rašytoju Henriku Algiu Čigriejumi

„Mes turėjom tarpusavyje visiškai laisvą pasaulį“

Rimantas Kmita: Neseniai grįžot iš Kauno, kur buvo organizuojamas Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlės pristatymas. Norėjau paklausti apie panašius renginius tarybiniais metais. Salės turbūt dažnai būdavo pilnos klausytojų skirtingai negu dabar?

Henrikas Čigriejus: Taip, būtent. Sakykim, Poezijos pavasariai. Į juos dabar kai kas bando žiūrėt kaip į sovietinį relikvą. Nė velnio! Ten buvo gražiausi dalykai, kurie palaikė ir kalbą, ir kultūrą, ir bendravimą. Viešpatie, iš tikrųjų tai būdavo antitarybiniai renginiai!

R. K.: Esu girdėjęs, kad tuose renginiuose žmonės daug laisviau bendraudavo.

H. Č.: Ir laisvai bendraudavom, ir visko prisakydavom. Paskui galvoji: „Perkūnas [juokiasi], ar nepakvies kas nors kur nors?“

R. K.: Ar nepakviesdavo?

H. Č.: Ne. Būdavo vienas kitas, kuris turėdavo „perkūnsargį“. Ar žinot, kas yra „perkūnsargis“? Pasako koki nors sovietico. Prie šitokių dalykų mes pripratę. „Perkūnsargis“ buvo „perkūnsargis“. Be abejo, Jūs matėt gražų jubiliejinį pirmosios lietuviškos knygos leidinį? Tai buvo tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt septintais metais. Keturi šimtai metų nuo pirmosios lietuviškos knygos išleidimo.

R. K.: Man atrodo, aš jau neprisimenu.

H. Č.: Aš Jums parodysiu ir pamatysit, kas parašyta įžangoj. „Kai Stalino saulė nušvito, tai mums atsivertė naujas istorijos lapas.“ Visi puikiai žino, kokia ta saulė. „Perkūnsargių“ reikia.

R. K.: Aš dar suprantu, kad knygų pradžioj buvo pateikti įvadai, eilėraščiai, kurių reikėdavo. Bet kaip Jūs kalbėdavot renginiuose? Juk ten tokio „įvado“ jau „nepadarysi“?

H. Č.: Ne [juokiasi]. Be to, visada Poezijos pavasariuose kalbėdavo ir savo eiles skaitydavo vietiniai poetai. Daug kas juos apibūdindavo kaip grafomanus. Jie – ne grafomanai. Kartais tokių gražių dalykėlių

paskaitydavo! Mum sarmata būdavo. Žinoma, visko, ir nugėrimų, būdavo. Negailėdavo paskui žmonės.

R. K.: Bet vis tiek juk ne vienas renginys per dieną vykdavo. Reikėdavo važiuot iš vieno renginio į kitą.

H. Č.: Pora dienų. Išvažiuojam. Kad ir toks vaizdelis: nakvojam Aukštaitijos parke. Rytą bibliotekininkės vėl stalus paruošia. Matyti, kad jos išvargusios. Tik Petras Panavas: „Na, vyrai ir moterys, stojam ir – į „Latviją“! Palikim ramybėj, duokim atsikvėpt šitiem žmonėm.“

R. K.: O ar negaudavot paskui susirinkimuose velnių, kad padauginot ir kad teršiat tarybinio rašytojo vardą?

H. Č.: O kas duos velnių? Baltakis? Jis pats fundamentaliausiai darė šituos dalykus.

R. K.: Bet tuose susirinkimuose Baltakis bandydavo „teisingai“ kalbėti.

H. Č.: Jis bandydavo „teisingai“ kalbėti. O šiaip jisai sakydavo: „Na, taip, ką darysiu?“

R. K.: Susiduriu su tokia problema. Sėdžiu archyvuose, skaitau įvairių partinių organizacijų protokolus (ir Rašytojų sąjungoj buvo pirminė partinė organizacija). Ten kalba rašytojai, kurie įvairiai rašė ir įvairiai galvojo. Aišku, jie kalba maždaug vienodai – taip, „kaip reikia“. Kaip Jūs atsirinkdavot tuos, kurie „teisingai“ galvoja ir kalba, ir tuos, kurie viešumoj bandydavo kalbėti taip, „kaip reikia“ tarybiniam rašytojui, bet galvojo kitaip? Baltakis, Pocius, Bieliauskas, Baltušis, Sluckis. Jų įsitikinimai buvo skirtingi, bet jie visi kalbėdavo panašiai. Jeigu žiūri vien tik į protokolus, atrodo, kad jie visi buvo raudoni – komunistai. Bet juk taip paprastai nebuvo?

H. Č.: Ne, tikrai taip nebuvo. Tiesą sakant, jų kalbas „išjungdavau“ (turėjau tokį mechanizmą) – pro vieną ausį įeidavo, pro kitą išeidavo. Suprantama, ką jie ten šnekėdavo. Paskui privačiam pokalby – jau kitaip. Tiesą sakant, su Jūsų dabar paminėtais asmenimis aš nelabai artimai bendravau. Buvom lyg ir kolegos, plunksnos broliai ar pusbroliai.

Aš bendravau su Sigitu, Marciūm, Juozu Apučiu. Jie buvo mano didžiausios žvaigždės. Man kartais net būdavo kiek keistoka – kaip jie su manim bendrauja, kodėl jie mane priima? Juk vis dėlto aš atėjau į literatūrą smarkiai pavėlavęs. Jie – už mane jaunesni. O apie juos – straipsniai kaip

paklodės. Apie mane – tyla. Bet man kartais būdavo net labai smagu – toks didelis atsirėmimas. Ypač – į Juozą Aputį. O koks jis smagus žmogus!

R. K.: O kaip Jūs bendraudavot, kur susitikinėdavot?

H. Č.: Įvairiai. Jie ateidavo ir čia, pas mane, į namus. Ten, kur Jūs sėdit, kartą sėdėjo Sigitas Geda, o kur aš sėdžiu, – Leonardas Gutauskas. Jie dainavo akmens amžiaus lietuvių liaudies dainas.

R. K.: Iš kur jie tokių dainų gavo?

H. Č.: Jau buvo ištrauktas ne vienas butelis. Mano dukterys – dar mažytės, būdavo, į kelnytes leidžia iš juoko, kaip jie tas dainas dainuoja.

Susitikdavom dažnai arba Žemės ūkio ministerijos kavinutėj, arba pas mane. Kartais susieini, pasišnekučiuoji apie visokius dalykus.

R. K.: Aš ir norėjau klausti apie neoficialų literatūrinį gyvenimą – apie susitikimus, bendravimą. Ar susitikę kalbėdavotės apie neleidžiamas, uždraustas knygas, ar dalindavotės nepublikuotais tekstais?

H. Č.: Be abejo. Nepublikuotų savo tekstų – ne kažin kiek. Aš nežinau, kuris iš jų vieną kartą buvo atnešęs fotografuotą Solženycino „Gulago archipelagą“. Didelė knyga, surištos nuotraukos. Tada mes buvom susižavėję anais laikais moderniais, šiandien jau – senių seniais: Kamiu, Satru, Kafka. Jie tada mum buvo modernūs. O kalbėdavom praktiškai apie politiką. Tai buvo pagrindis-ne pagrindis, perkūnas žino, kaip jį pavadint.

R. K.: Iš kur Jūs gaudavot politinių žinių?

H. Č.: Iš to, kas aplinkui vyksta, kokia situacija. Mes turėjom tarpusavyje visiškai laisvą pasaulį. Žinojom, kad mes – ir Juozas, ir Marcius, ir Sigitas, ir aš – niekam nieko nepasakosim, bet viskas pasiliks tarp mūsų. Inter nos. Tarp mūsų kalbant. Šitaip būdavo, ir tai būdavo pašėliškai smagu! Smagu, kad tu esi ne toj pusėj – ne toj, ir viskas. Tai buvo pats pagrindinis dalykas.

R. K.: Kaip Jūs, būdamas vyresnis, susipažinot su Geda, Martinaičiu – kitos kartos žmonėmis? Su jais susipažinot turbūt jau baigęs universitetą?

H. Č.: Taip, susipažinau po universiteto. O universiteto laikais buvo savotiška mūsų grupelytė: Jonas Juškaitis, Juozas Tumelis (dabar – istorikas), Paulius Drevinis (grįžęs iš lagerių), aš, dar kiti.

R. K.: Gal dar Juozas Girdzijauskas?

H. Č.: Taip, būdavo ir jis. Bet jis – mokslininkas. O mes – tie, neva rašantys eiles. Mes labai gražiai sutardavom, rodydavom savo erudiciją, kaip išmanom ikisovietinę lietuvių kultūrą ir literatūrą. „Antrieji vainikai“, „Pirmieji vainikai“, „Naujoji Romuva“, „Židinys“. Tumelis mum vis imdavo ir atnešdavo ką nors. Jis buvo didelis knygius. Vieną kartą, iš kur gavęs, atnešė Aisčio „Seserį buitį“. „Gavau, – sako, – dviem valandom.“ Mužu su Jonu Juškaičiu sėdom ir per dvi valandas perrašėm: aš – vieną lapą, jis – kitą. Tumelis atnešdavo ir vadinamųjų rusų modernistų – Achmatovos, Cvetajevės, Mandelštamo. Mes būdavom visai apolitiški, už tai mus labai kritikuodavo.

R. K.: O iš kur Tumelis gaudavo knygų?

H. Č.: Jis buvo didelis knygų žiurkė – turėdavo ryšių.

R. K.: Aš esu girdėjęs, kad visi knygas gaudavo trumpam laikui. Štai sakėt – dviem valandom, kartais – nakčiai. Kodėl knygų žmonės negalėdavo pasilaikyt ilgiau?

H. Č.: Bala žino. Reikėtų paklaust Tumelio. Jis sako: „Vyrai, gavau dviem valandom.“ Matyt, dar kažkam turės atnešti. O Solženycino „Gulago archipelagą“ turėjau gana ilgai, nes ten nuotraukų padaryta, fotografijos, smulkiai parašyta, sunku skaityt.

R. K.: Juškaitis yra sakęs, kad Jum atnešęs knygą, kad pasaugotumėt ar paslėptumėt. Dabar neprisimenu, kokią knygą, bet jis tokį faktą minėjo. Jūs knygų, kurias laikydavot namie, irgi turėjot. Štai Solženyciną.

H. Č.: Knygos ėjo per rankas. Kokią knygą Juškaitis man buvo davęs saugot? Man atrodo, jis buvo davęs Maceinos „Saulės giesmę“. Bet aš ją seniai jam gražinau. Taip ėjo knygos.

R. K.: Ar nusirašyt Aistį turėjot namie?

H. Č.: „Seserį buitį“ nusirašėme „Tauro“ bendrabuty. Aistį aš turėjau, net nereikėjo man nusirašyt. Ikitarybinį Aistį aš turėjau beveik visą. Turėjau Aisčio knygą „Poezija“, 1940 m. išleistą rinktinę.

R. K.: Laikėt namuose?

H. Č.: Ir dabar tebeturiu. Turiu Brazdžionį, Aistį, Miškinį – jie buvo mūsų žvaigždės.

R. K.: Nebijojot laikyt namuose?

H. Č.: Ką darysi, pabijai, bet laikai, ir viskas. Tai buvo anų laikų „Sakalo“, „Spaudos fondo“ leidiniai. Jie nebuvo atėję iš anapus. Bet leidinių, kurie būdavo atėję iš anapus, man yra parūpinęs monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Jis atnešdavo Maceiną, Girniaus „Žmogų be Dievo“ – tai buvo išpūdingos knygos. Aš net konspektuodavau Maceiną. O kad nesuprastų, iš kur konspektas, rašydavau ant atskirų lapelių su tam tikru grifu. Atras – tai atras. Bet nežinos, iš kur nusirašiau. Ir šiandien šitie dalykai yra – pasidėjau atminimui.

R. K.: Ar nesat pajutęs, kad kas nors namuose buvo, kažko ieškojo?

H. Č.: Ne, pas mane niekas nieko neieškojo. Į mūsų rankas buvo pakliuvusi knyga „Lietuvių archyvas“. Du tomai. Būtent apie sovietinę invaziją. Ten išspausdinti ir Dovydeno, ir Juknevičiaus pasisakymai. „Archyvas“ buvo labai svarbus – „dinamitinė“ knyga.

R. K.: Bet juk Jūs prisiminėt okupaciją.

H. Č.: Taip, mes apie visa tai žinojom. Bet svarbu dar kartą pamatyt – juodu ant balto. Nežinau, kuriuos dar toms buvom gavę, bet prisimenu dvi nemažas apystores knygas iš „Lietuvių archyvo“.

R. K.: Jūsų jaunesnis bičiulis Kęstutis Nastopka kurį laiką tarsi tikėjo tais „idealais“. Jis to neslepia: barzdą augino, į Kubą norėjo važiuoti – revoliucijoj dalyvaut.

H. Č.: Aš vidurinėj mokykloj dėl tam tikrų kvailų priežasčių buvau įstojęs į komjaunimą. O paskui iš komjaunimo mane išmetė, žadėjo dar mest ir iš universiteto. Paskutiniam kurse. Aš apsisprendžiau – išmeskit.

R. K.: Dėl Jūsų dalyvavimo Vėlinėse?

H. Č.: Buvo taip. Turėjo eit „Faustas“. Mefistofelio partiją turėjo dainuot Kučingis. Jis – bosas. Staiga mes sužinojom, kad Kučingis yra nuimtas, vietoj „Fausto“ eina „Pilėnai“. Ar mes ką gerai žinojom apie Kučingį? Bet mums buvo proga truputį patriukšmauti. Buvo vengrų revoliucijos metai. Kaip tik tas ruduo. Gal dėl to Kučingį nuėmė. Kadangi „Tauro“ bendrabutis

buvo netoli nuo Operos teatro Basanavičiaus gatvėj, keli žingsneliai perbėgti, – visi kaip stovim sugarmėjom į viršutinį aukštą ir pradėjom skanduot: „Faustą“! „Faustą“! „Faustą“! Išėjo direktorius, kad mes nurimtumėm. Kas tau nurims. Publika į mus pradėjo žvairuot. Spektaklio pradžioj nusileidžia „Pilėnų“ dekoracija – vartai. kažkas kad suriko: „Šalin geležinę uždangą!“ Mes šitaip praskandavom gal kokį gerą ketvirtį valandos. Spektaklis neprasideda. Mes rėkiam. Staiga pasirodė keisti vyrukai. Trečiajame aukšte. Balkone.

R. K.: Kaip jie atrodė? Su odinėm striukėm?

H. Č.: Na, panašiai. Tokie keisti vyrukai. Nieko nesako. Tada kažkas iš mūsų (niekaip negaliu prisimint kas) davė komandą: „O dabar einam namo!“ Visi išsiskirstėm. Be jokios abejonės, kai kuriuos iš mūsų įsidėmėjo.

R. K.: Ar tada nefotografavo?

H. Č.: Ne, nefotografavo. Mane nufotografavo, kai aš per Vėlines dėjau gėlę ant Basanavičiaus kapo. Aš ir Irutė Meškauskaitė. Mes padėjom gėlę ant Basanavičiaus kapo. Čia buvo vienas lašas. Paskui – dar keli lašai. Tada jau nusprendė šalint mane iš komjaunimo ir iš universiteto. Penktas kursas. Ką tiktai apgintas diplominis darbas. Man Juozas Vaitkus (jis paskui dirbo „Enciklopedijoj“, „Vytury“, buvo „Vyturio“ vyriausias redaktorius) sako: „Eik tu pas Bulavą.“ Aš galvojau: „Perkūno aš ten eisiu, tegu būsiu neva režimo auka.“ Visa laimė, kad aš vis dėlto nuėjau pas Bulavą. „Ką jūs ten darėt?“ – klausia Bulavas. Sakau: „Nieko. Parėkavom.“ Sako: „Eik!“ Žiūriu, dekanate nėra pranešimo vieną, kitą, trečią dieną. Taip baigiau. Kitaip dėl savo karštos ir kvailos galvos būčiau parvažiavęs namo su vilko bilietu.

R. K.: Ar paskui Jūs gavot charakteristiką?

H. Č.: Buvo charakteristika, kad negalima dirbt pedagoginio darbo.

R. K.: O jeigu dirbsit kūrybinį darbą – tai tik patyrusių rašytojų vadovaujamas. Tada buvo sekcijos, kur patyrę rašytojai vadovaudavo jauniems. Esu radęs vienam protokole užrašą, kad dėl kažkokio reikalo reikia imtis „asmeninio vadovavimo“. Ar Jūs esat patyręs tokį vadovavimą?

H. Č.: Ne, ne. Mat Rašytojų sąjungoj turėjau mielą konsultantą – Eugenijų Matuzevičių. Šviesus žmogus – koks tikrai gali būt! Jis vieną kitą eilėraščių režimui gal ir parašęs. Bet man šitaip, kaip sakot, vadovaujamam rašyt neteko.

R. K.: O ar jaunųjų poetų sekcijai priklausėt?

H. Č.: Priklausiau, kol galų gale mane iš jos taip pat pašalino, nes aš nieko nespausdinau. Aš spausdinau eilėraščius tikrai keliuose žurnaluose baigdamas universitetą – penkiasdešimt septintais, penkiasdešimt aštuntais metais. Turbūt iki kokių šešiasdešimtų metų aš nieko niekur nerodžiau. Paskui buvau išbrauktas iš sąrašų. Bet kai pirmoji knyga išėjo septyniasdešimt pirmais metais, tada vėl buvau neva gražintas į sekciją. Tada – jau taip. O padėjo man knygelę išleisti ir Marcius, ir Sigitas – jie prisidėjo. Aš jiems nunešiau rankraštį, tai yra mašinraštį, paprašiau, kad jie pažymėtų, ko aš turėčiau atsisakyti, ką pataisyti. Aš ir dabar turiu tą rankraštį su jų pastabom. Truputėlį kai ką pramečiau, ir praėjo. Knygelė buvo išleista septyniasdešimt pirmais metais.

R. K.: Kas tą knygelę redagavo?

H. Č.: Stasė Budrytė. Sako, amžina Mieželaičio redaktorė. Labai maloni moteris. Mano vienam eilėrašty yra tokios eilutės: „Kad tik kas neištremtų, kur nėra praeities / Ar į miestą bebokštį.“ „Na, – sako, – gal šitą eilutę („Kad tik kas neištremtų“) reikia pakeisti? Gal suraskim kitą žodį vietoj „neištremtų“? Jis per daug visiem lenda.“ Aš pakeičiau – „Nieks manęs neišguis, kur nėra praeities / Ar į miestą bebokštį.“ Bet labai geranoriškai patarė. Sako: „Galėtumėm ir palikt. Bet paskui prie Jūsų gali kibti. Dėl viso pikto.“

R. K.: O ar turėjot daugiau susidūrimų su cenzūra?

H. Č.: Su cenzūra kartais būdavo tokių juokingų dalykų. Pavyzdžiui, nunešiau į „Švyturį“ pluoštą eilėraščių. Kas tada buvo redaktorius? Ar tik ne Bieliauskas? Ar Lapašinskas? Negaliu pasakyti. Prikibo prie eilučių: „Lig stogo jurginai užaugs, / Kad pririšti galėtume žirgus. / Tiesa, mes neturim žirgų, / Ir jau skina sekmadienis mūsų atminimui jurginą.“ Dėl vienos eilutės („Mes neturim žirgų“) buvo sureaguota: „Kokie čia ubagai?“ O toks eilėraštis, kad „Hektorai guli numesti aikštėj kruvini“, – praeina. Aiškiausia aliuzija, kas tie hektorai, kurieėjo už pasmerktą miestą ir guli turgelio aikštėje. Tokį sugretinimą pražiūri. O štai tą pirmą pamato.

Septyniiasdešimt pirmais metais išėjo pirmoji mano knyga, antroji – septyniiasdešimt septintaisiais. Gulėjo ji „Vagoj“, vartoma nuo vieno šono ant kito šono.

R. K.: Kodėl knyga gulėjo? Ar ji nebuvo įtraukiama į kūrybos planus?

H. Č.: Leidžia, bet vis atideda. Stasys Sabonis man sako: „Na, dar atidedam.“

R. K. Nepaiškino kodėl?

H. Č.: Jis per daug neaiškindavo. Aš truputėlį nujaučiau. Gal dėl kai kurių vietų – buvo gan rimtai taisytinų. Kai septyniiasdešimt septintais metais knyga buvo išleista, už ją man skyrė Salomėjos Nėries premiją.

R. K.: Ar turėdavot gauti vidines leidyklos recenzijas?

H. Č.: Būdavo vidinės recenzijos, bet bala žino – kokios. Vaidotas Daunys buvo parašęs nelabai palankią recenziją, kad mano poezija labai paprasta.

R. K.: Bet čia turbūt jau vėlesni laikai?

H. Č.: Ne. Kaip tik tuo metu.

R. K.: Aš neprisimenu akivaizdžiai raudono eilėraščio net pirmoj Jūsų knygelėj.

H. Č.: Ne tik eilėraščio, nė eilutės nėra.

R. K.: Netgi Geda savo pirmoj knygelėj rašo apie Lenino pėdas. Kaip Jums pavyko apsieiti be raudonų eilėraščių?

H. Č.: Nepavyko. Aš tiesiog nemokėjau. Dar studijų metais, kad pramuščiau, parašiau porą tarybinių eilėraščių. Nunešiau į „Jaunimo gretas“. Ten dirbo „Studentų“ autorius Vytautas Rimkevičius, dabar jau miręs. Jis pažiūrėjo. „Pasiimkit“, – sako. Ačiū Dievui, kad tokie eilėraščiai nepraėjo ir aš nepakliuvau į „Grūto parką“, „Grūto parko lyriką“. Tiesiog nemokėjau. Nors tu pasiusk – neišėjo.

R. K.: Dėl ko Jus išbraukė iš jaunųjų poetų sekcijos? Ar dėl to, kad nepublikavot eilėraščių?

H. Č.: Aš ten nebesilankydavau. O kam man? Aš gimęs trisdešimt trečiais metais. Man būdavo gaila Gedimino Jokimaičio, kuris (už mane dar vyresnis) ten sėdėdavo, ir viskas. Aš įsivaizdavau, kad jis tyčia. Kiek žmogus gali kentėti tokį pasityčiojimą? Sėdi jaunųjų rašytojų sekcijoje Gediminas Jokimaitis, taip pat neparašęs nė vienos sovietinės eilutės.

R. K.: Dabar prisimenu – ar Jonas Juškaitis, ar dar kas yra sakęs, kad Čigriejus iš vieno tokio susitikimo išbėgo, susiėmęs už galvos, ir sakė: „Daugiau nė kojos mano ten nebus.“ Ar prisimenat tokį susirinkimą, vykusį jaunųjų sekcijoje ar Rašytojų sąjungoje?

H. Č.: Gal ir buvo, bet aš nebeprisimenu. Juškaičio atmintis geresnė negu mano. Jisai nė kiek šnapso nevartoja, tai prisimena.

R. K.: Kai galvojau apie pokalbį, norėjau jį pradėti nuo mokyklos, nes Jums prancūzų kalbą ir piešimą dėstė Jonas Mikelinškas.

H. Č.: Taip, visai teisingai.

R. K.: Esat pasakojęs, kaip, bevaidindamas vieno spektaklio metu, pradėjot skaityti Donelaitį. Ar tada, kai dėstė Mikelinškas, Jūs piešėt ar jau buvot pradėjęs rašyti?

H. Č.: Su mano rašymais buvo taip. Aš buvau geras literatas, labai gerai rašydavau temas. Jas reikėdavo net klasėje skaityti. Dieve mano, aš net nemaniau, kad studijuosiu literatūrą. Tokį negudrų apsakymėlį buvau išspausdinęs Pasvalio rajono laikraštyje. Buvusi mūsų mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Liunė Jankauskaitė-Emužienė kartą man sako: „Tvarkydama senus popierius ne per seniausiai aptikau ir tą numerį. Reikėtų tau atiduoti.“ Aš buvau piešėjas. Atvažiavau į Vilnių stotį į Dailės institutą. Tėvas, ūkininkas, pasakė: „Aš nenorėčiau. Jeigu tu eitum ant mokytojo, tai aš paskutines kelnes nusimaučiau.“ Jam dailininkai – „labsardakai“. Bet aš vis tiek atvežiau pareiškimą į Dailės institutą. Situacija tokia: dvidešimt penki pareiškimai jau pateikti. Vienuolika – iš Kauno vidurinės meno mokyklos (Kaune buvo Žuko mokykla). Priima penkis. Skaičiavimas yra aiškesnis negu aiškus. Varžysis netgi tie, kurie baigė Žuko mokyklą. Aš – literatas. Taip nuėjau į universitetą.

R. K.: Ar atsiėmėt pareiškimą?

H. Č.: Net ir nepadaviau, nes sekretoriatai man paaiškino situaciją. Ką aš padarysiu? Nors aš, kaip kai kas juokauja, piešiu profesionaliai.

R. K.: O kodėl tada – į literatūrą?

H. Č.: Man kito kelio nebuvo. Į kokią rimtą specialybę – aš negalėjau. Pusbrolis mane akino: „Eik į architektūrą.“ Galvojau: „Eik tu su visais skaičiavimais. Sugrius mano būda, kai aš pastatysiu.“

R. K.: Vienaame interviu esat sakęs, kad neįsivaizduojat tėviškės be knygų. Turbūt daug knygų turėjot? Skaitydavot dar Nepriklausomos Lietuvos knygas, buvusias namuose?

H. Č.: Būtent. Turiu būti dėkingas savo dėdei Petru. Jis buvo mano tėvo brolis ir studijavo Kaune Vytauto Didžiojo universitete statybą. Parvažiudamas man vis atveždavo knygų: Binkio „Kiškių sukilimą“, „Vaikus vanagus“ ir kitokių. Aš į pirmą skyrių atėjau beveik mokėdamas atmintinai Kazio Binkio „Kiškių sukilimą“. Nors tada dar pats nelabai mokėjau skaityt, bet man skaitydavo – aš gal truputėlį nustebinau mokytojus. Aš buvau baisus knygius. Valgyt nemazgotom rankom galiu, bet knygos – neimu. Esu susirinkęs beveik visas tas knygas – ir „Kiškių sukilimą“, ir „Liūto akinius“, ir kitas. Vokiečių metais ėjo dvisavaitinis žurnaliukas „Žiburėlis“ spalvotu viršeliu, skirtas jaunimui ir vaikams. Ten tiek įdomios ir gražios literatūros! Aš susirinkau tuos žurnaliukus, ir šiandien jie yra mano bibliotekoje. Neleidau jų išdraskyti. Per karą, kai visi galvojom, kur bėgt, – ar į bunkerius, ar į mišką (ėjo frontas), – susidėjau į maišą bent kelias knygeles. Kur bevažiuosiu, – „Žiburėliai“ su manim.

R. K.: Jūs užaugot su tokia literatūra. Bet tuo metu buvo leidžiama ir mokyklose bei universitete dėstoma visai kitokia literatūra?

H. Č.: Žinoma. Bet vis tiek – ką gauni, būdamas vaikas, tą ir gauni. Mūsų pradžios mokyklos bibliotekėlėje aš perskaičiau gražiausius dalykus – Kestnerį, Vaičiulaitį, Zobarską, Spyri... Kur rasi geresnius už šituos vaikų literatūros autorius? Kas įkrenta į vaiko dūšią, tas įkrenta visiems laikams.

R. K.: Grįžkim prie universiteto. Užsiminēm apie Jūsų draugus. O su kuo gyvenot „Tauro“ bendrabuty?

H. Č.: Gyvenau su Benu Uždaviniu, Stasiu Liučvaičiu (jie jau mirę), Petru Dabulevičium. Su daug kuo gyvenau. Pirmam kurse – Vytenis Karvelis, mokslininkas, prof. habil. dr. Leonas Gudaitis, Juozas Vaitkus ir aš. Gudaitis ateina. Konspektai sukonspektuoti labai kruopščia rašysena. Jo tėvas gyveno Kaune, buvo knygrišys. Įrišdavo tuos sąsiuvinius. Gudaičio

konspektus galima rodyti pasaulinėse meno parodose. Mes su Vaitkum, svoločiai, nusiperkam limonado, suplakam, tik – fucht. Gudaitis: „Mano konspektus suteršit!“

R. K.: Man atrodo, kad Juškaičio prisiminimuose esu skaitęs, kad Jūsų karta universitete – vos jaunesnė už Marcinkevičiaus, Baltakio. Minėjot ratelį universitete – kad dalinotės savo eilėraščiais, rašymais, kalbėjotės. Jūs įsivaizdavot, kad reikia rašyti kitaip, negu rašė Marcinkevičiaus, Baltakio, Maldonio karta. Jūs tarsi bandėt atsiriboti?

H. Č.: Ko gero, galėjo ir šitaip būt. Mes, sakykim, aš, Juškaitis, nieko neturim prieš Marcinkevičių ar Baltakį. Maldonis, tiesa, pradėjo rašyti truputį vėliau negu Marcinkevičius. Buvo matyti, kad mes esam šiek tiek kitokie. Mes buvom ikikarinės literatūros auklėtiniai. Jeigu kada nors teko matyti Binkio sudarytą poezijos antologiją „Antrieji vainikai“, – jų šviesa pleveno virš mūsų.

R. K.: Bet Marcinkevičius, Baltakis – dar vyresni. Jie dar geriau turėjo žinoti apie tuos dalykus.

H. Č.: Gal jie ir žinojo. Jie rašė, ir jiems sekėsi. Man bebaigiant universitetą, išėjo, rodos, pirmasis Marcinkevičiaus eilėraščių rinkinys „Prašau žodžio“. Netrukus pasirodė ir Baltakio eilėraščių. Jie kaip reikiant buvo įkėlę koją į literatūrą. Su Jonu Juškaičiu kalbam: „Ar mes kada nors išleisim?“ Aš pagalvodavau: „Jeigu išleisiu, tai kai jau bus nebe tarybų valdžia.“ Visi turėjom tokią mintį – tarybų valdžios vis tiek kada nors nebebus.

R. K.: Ar kalbėdavotės apie tai?

H. Č.: Žinoma. Visi žinojo, kad tarybų valdžios nebebus, tiktai nežinojo – kada.

R. K.: Radau Jūsų nuotrauką, kur einat, klampojat per purvynus. Kas ten buvo?

H. Č.: Mes buvom nuvežti į Širvintų rajoną pjaut avižų. Kadras užfiksuotas grįžtant iš lauko valgyt pietų. Juškaitis, aš, Benjaminas Uždravis ir Petras Dabulevičius.

R. K.: Toje nuotraukoje, apie kurią kalbu, – Dabulevičius, Girdzijauskas, Karvelis. Penkiasdešimt šeštaisiais klampojat į Juozo Vaitkaus tėviškę

H. Č.: Neturiu tos nuotraukos.

R. K.: Galėsiu Jums parodyt. Aš internete ją radau. Ten Jūs esat su studentiškom kepurėlėm. Man atrodė, kad jos – iš Nepriklausomos Lietuvos. Sovietmečiu jų turėjo nebebūti. Ar Jūs universitete nešiojot kepurėles?

H. Č.: Kepurėles įvedė penkiasdešimt šeštais metais. Pirmasis jas įsivedė Kauno Politechnikos institutas. Jų kepurėlių spalvos – žalia su balta ir raudona; mūsų – raudona su balta ir žalia. Štai čia – mano universiteto laikų kepurė. Nedaug už jas turėjom sumokėt. Mes visi, visas universitetas, nešiojo šitokias kepurėles.

R. K.: Fakultetas ar universitetas?

H. Č.: Visų. Universiteto kepurėlės buvo šitokios, o Politechnikos instituto – žalios.

R. K.: Penkiasdešimt šeštais metais Jūs buvot ką tik gavę tas kepurėles?

H. Č.: Taip. Tada buvo pedagoginė praktika Raseinių vidurinėj mokykloj. Kadangi Juozas Girdzijauskas gyveno netoli nuo Raseinių, mes ėjom į jo tėviškę. Juozo Girdzijausko motina paskui pasakojo: „Žmonės pradėjo slėpt lašinius, kai pamatė mus ateinančius. Galvojo – įdomu, kas čia tokie eina su raudonom kepurėm?“

R. K.: Gražios tos kepurės.

H. Č.: Ką Tu! Mes su tom kepurėm parvažiuodavom į savo Saločius. Atsisuka žmonės (o mums tai buvo įdomu!), nes čia buvo vis tiek jau toks išskirtinis atributas. Jokioj Kazanėj, jokioj Maskvoj, jokiam Leningrade tokių kepurėm nebuvo! Tik mums būdingas buvo toks išskirtinis dalykas.

R. K.: O ar Jūsų karta neišsiskyrė dar kokia nors ypatinga apranga, jos detalėmis? Pavyzdžiui, kaip kad jau vėliau atsiradę hipiai augino ilgus plaukus, nešiojo džinsus?

H. Č.: Aš buvau ilgaplaukis, iš manęs truputį pasijuokdavo – aš mat vaidinau poetą! Tik prieš valstybinius egzaminus nusikirpau plaukus.

R. K.: O ar nebuvo tokios bendros visiems jaunimo mados, aprangos detalių, kurios ką nors reikštų?

H. Č.: Dauguma mūsų drabužėlių buvo namų audimo. Namų audimo drabužukai. Mano kostiumėlis buvo jau išmainytas Bauskėj, ne namų audimo. Saločių siuvėjo gražiai pasiūtas. Su juo aš ir universitetą baigiau, ir po universiteto – su tuo pačiu švarkeliu. Ne, mes neturėjom galimybių. Nusiperki batus, su jais – kol visiškai nudrengi.

R. K.: Prisiminkim dar charakteristiką. Jau pakalbėjom apie Jums uždraustą savarankišką kūrybinį ir pedagoginį darbą. Bet Jūs po poros metų – šešiasdešimtaisiais – pradėjot dirbti.

H. Č.: Vilniaus kooperacijos technikume Juozas Girdzijauskas buvo gavęs lietuvių kalbos ir literatūros dėstytojo vietą. Bet kartu jis įstojo į aspirantūrą. Jis man sako: „Henrikai, eik tenai. Ten – tokia ekonominė prekybinė mokykla. Jinai toli nuo politikos. Nueik.“ Nuejau, direktoriui nieko nesakiau apie charakteristiką. Priėmė mane. Išdirbau tenai visą gyvenimėlį – iki užtarnauto poilsio. Iš pradžių dėščiau literatūrą, o paskui – estetiką, kultūros istoriją.

R. K.: Ar direktorius neprašė parodyt charakteristikos?

H. Č.: Ne. Jis neprašė, aš ir nerodžiau.

R. K.: Sakėt, kad Jūs labai laisvai kalbėjot, pasakojot, ką norėjot.

H. Č.: Būtent. Nesu pavartojęs žodžio „buržuazinė“ Lietuva. Niekas manęs net neišdavė.

R. K.: Kai skaitau apie Vilniaus universitetą, neretai atsiminimuose pasakojama, kad kurse dažniausiai būdavo tokių, kurie ateidavo patikrinti, klausydavosi, ką dėstytojas per paskaitą kalba, pranešinėjo. Ar Jums taip nėra nutikę? Ar kas nors tikrindavo paskaitas?

H. Č.: Mano paskaitų niekas netikrindavo. Tiktai vienų stojamųjų egzaminų metu per konsultaciją aš kažką gana aštrokai pasakiau. Gaunu laišką, kad tam anonimui labai patikusi mano paskaita, kad ten yra didelio patriotizmo. Sako: „Būtų gerai, kad mes susitiktumėm artimiausiame pašte tokią ir tokią dieną.“ Aš parodžiau tą laišką savo draugui. Jisai sako: „Kuo greičiau suplėšyk šitą laišką ir nekelk ten kojos. Neik, nes čia yra aiškus „kabiliukas“. Nieko. Ir toliau nieko nebuvo. Matot, kokių dalykų kartais

pasitaiko. Tai nutiko turbūt septyniasdešimt pirmais metais, po spalio revoliucijos metinių. Skambina man iš tų rūmų. Sako: „Mes iš Saugumo komiteto. Norėtumėm su jumis pasimatyti. Nebijokit, ne dėl jūsų.“ Vidudienis. Taip nemalonu. Toks ruduo. Lapkričio mėnuo. Kaip neisi? Nueinu. Iš dabartinės Smetonos gatvės, įėjimas – iš šono. Maloniai pasisveikina, prisistato. Kazilianis. Tamsiaplaukis vyras. Įdomu, kad reikia praeit pro tokius koridorius. Matyti, kaip iš šaudyklos grįžę vyrukai atiduoda ginklus. Galbūt tyčia taip padaryta, kad suprastum, kur tu patekai. Jis mane pasodina. Kalbamės. „Na va, – sako, – aš šiandien, dabar, šiuo metu, Jūsų bylos neatsiverčiau.“ Vadinasi, byla yra!

R. K.: Bent jau taip sako, kad yra.

H. Č.: Klausia: „Ką jūs ten šnekat susirinkę?“ Sakau: „Nieko nešnekam.“ „O „nedaug“ – apie ką šnekat?“ Pagalvojau, „Viešpatie, Viešpatie, jau man reikia laikytis.“ „Na, va, – sako, – mes kai ką žinom. Bet mes norėtumėm padėt jums, jūsų draugams. Kai jie ko nors „per daug“ pašnekės, paskambinkit man.“ Iš karto rašo man telefoną. „Paklauskite, ką kalba Sigitas Geda, ką kalba Juozas Aputis ir ką kalba Jonas Mikeliniskas.“ Sakau: „Šito dalyko aš negalėsiu padaryt. Mano nervų sistema – tokia durna, ir sveikata... Šito dalyko padaryt aš negalėsiu.“ Ar tik ne Albertas Zalatorius anksčiau mane buvo perspėjęs: „Tik nepradėk po truputį. Atmesk į šoną, tik nepradėk abejoti, kad – na, galbūt, o paskui galėsi sukiotis, kaip nori. Šito nedaryk.“ Tiesiai sakau: „Aš to dalyko negalėsiu padaryt.“ Iš karto veidas pasikeitė: „Na, gerai, bet jūs atsiminkit, kad nė vienas iš šitų žmonių neturi žinoti, kad su mumis buvo šitoks pokalbis. Mes turim pakankamai praktikos, patyrimo, kad sužinotumėm, ar jūs pasakėt, ar nepasakėt. Tada mums reiktų dar kartą čia susitikti.“ Ir jau nepaduodamas rankos išėjo. Aš nepasiėmiau to telefono. Parėjau namo. Galvoju, „Viešpatie, ką man dabar daryti?“ Žinau, kad atsisakiau. Ten nieko negali būti užfiksuota. Bet ką man dabar daryti? Nei šis, nei tas man – prieš Sigitą, prieš Juozą, prieš Mikelinšką. Laukiau vieną dieną. Kitą dieną paskambinau Sigitui. Jis dirbo „Mūsų gamtoj“. Algirdo gatvėj. Buvo leidžiamas toks žurnalas – „Mūsų gamta“. Nueinu pas Sigitą, parašau jam raštelį (telefonu – negalima): „Sigitai, reikia išeit pasišnekėt.“ Išėjom. Vaikštom gatve. Aš jam viską pasakiau – žodis žodin. Taip keistai kažkoks automobiliukas lyg ir važinėjo, bet niekas nekvietė. Palaukiau lygiai savaite. Tada nuėjau pas Aputį. Jis tada gyveno čia, kur dabar gyvena Nastopka. Apučiui pasakiau lygiai tą patį. Ir nieko. Praėjo mėnuo. Pasakiau Mikeliniskui. Mikeliniskas: „Kodėl taip vėlai?“ [juokiasi] Sakau: „Mokytojau, nei aš apsiėmiau šnipinėti, nei ką, bet dabar vis tiek pasakiau.“

Tokių dalykų buvo. Jeigu ant manęs buvo metamas įtarimas, tai, be abejo, ir dėl manęs kažkas buvo jį metęs.

R. K.: O ar paskui dėl to nieko nenutiko?

H. Č.: Nieko. Bet eidamas pro tuos rūmus, kartais galvodavau, po perkūnais, ar tikrai... Bet ne, tikrai nekvietė.

R. K.: Pasakojat apie draugų ratelį. Kaip Jūs bendraudavot? Ar niekas nebandė kaip nors jus supriešinti, paskleisti apkalbų?

H. Č.: Ne, ne. Mes buvom labai draugiški – Juozas Aputis, Jonas Juškaitis, aš. Dar yra labai graži nuotrauka, kur mes esam trise su šaukštais. Įsikišę šaukštus vietoj „fantazijų“. Vėliau ryšys su Juozu Tumeliu nutrūko. Jį labai griebė. Gal kas nors ir sužinojo, kad jis iš kažkur gauna knygų. Paskui jis perėjo į Istorijos fakultetą, baigė studijuoti istoriją.

R. K.: Kažkada Jūratė Sprindytė yra sakiusi: „Mes suprasdavom iš žvilgsnių, kas yra kas.“

H. Č.: Žinoma.

R. K.: Kai reikia rašyti apie tą laiką, galvoju, kad žmonės susižvalgydavo ir atpažindavo. O tau reikia daiktinių įrodymų, kaip jie atpažindavo.

Kaip susipažinot su Geda? Jis – gerokai jaunesnis.

H. Č.: Ar tik ne per Juškaitį? Aš nunešiau jam eilėraščių į „Mūsų gamtą“. Jis ten dirbo. O jis – baisiai „kontaktus“, jis – nežmoniškai „kontaktus“. O kai su Sigitu Geda susipažinau, tai ir su Leonardu Gutausku. Matot jo paveikslą? Čia – Gutausko. Mano stuboj yra daugiau negu dešimt Gutausko darbų. O Juozas Aputis dirbo „Literatūroj ir mene“. Jis – jaunesnis. Man baisiai smagu, kad jie mane supranta, kad priėmė. O kita vertus, aš visada jaučiau kompleksiuką, tokį konfūzą. Nagi aš – vyresnis už juos. Jie jau šitiek pažengę, o aš trepsiu. Ar aš nepanašus į karaliuką – tokį paukštelį, kuris, atsitūpęs ant erelio nugaros, irgi kažkur skrenda? Gal aš limpu prie jų? Kartais tokia mintis įlisdavo. Bet neilgai. Kadangi jie, ypač Juozas Aputis, labai nuoširdžiai su manim bendravo. Išeidavom pasivaikščiot kur nors, pavyzdžiui, į Vingio parką. Vaikštom lyg niekur nieko, šunį vedžiojam, šnekam apie visą pasaulį. O Sigitas Geda – toks energingas: ir apie Dievą, ir apie pasaulio sąrangą, ir apie ką tik nori! Gal paskui jis ir kitaip galėjo pasakyt. Jis buvo vulkanas!

R. K.: Man atrodo, kad jis visą laiką sakydavo tai, ką nori, ką galvoja, – tiesiai. Kiti žmonės paprastai šnekėdavo taip, „kaip reikia“.

H. Č.: Jis galvodavo tiesiai. Prisimenu, kažkas viename susirinkime priekaištavo jaunesiems, tokiems kaip mes, kad nieko tarybiško nerašom, kad esam ne tarybiniai. Sigitas: „Tai man pasikabint lentelę ant krūtinės: „Aš esu tarybinis“? Šitaip padaryt, ką?“ Jis tiesiai šviesiai duodavo.

R. K.: Dėl to turbūt daugiausia ir kilo rūpesčių. Aš partinio susirinkimo protokole esu skaitęs, kad Gedos ir Apučio vardai buvo tapę bendriniai. Kažkuris redaktorius (gal Reimeris?) sako: „Jeigu jau Apučio ir Gedos vardus mums pasako, tai ir mes jiems galim pasakyti.“ Buvo toks metas, kai jaunieji dominavo, buvo perėmę iniciatyvą, publikavosi, vieni apie kitus rašė recenzijas. Iš komunistų nebuvo tokių lyderių, kurie jaunesiems galėtų atsakyti ir su jais intelektualiai pasikalbėti – kaip lygūs su lygiais. Jaunieji buvo apsiskaite, išsilavinę.

H. Č.: Būtent.

R. K.: Man įdomu, kaip susikūrė gana stipri, vienas kitą palaikančių jaunų žmonių bendrija – Vaičiūnaitė, Martinaitis, Geda, Aputis?

H. Č.: Su Vaičiūnaite aš mažiau bendravau. Daugiau – su šitais vyrukais. Mes, rodos, lyg ir atsitiktinai susitikom, bet, gal ir neatsitiktinai. Vienas kitą tiesiog užuodi, paprasčiausiai užuodi. Jauti, kad su šituo žmogum tu gali kalbėti apie viską, kas tik tau šauna į galvą. Tu jo neišduosi, jis neišduos tavęs.

R. K.: O kaip atrodė palaikymas? Sakėt, kad, leidžiant pirmą knygą, jie Jus ragino, padėjo sutvarkyti.

H. Č.: Kadangi eilėraščių buvo spausdinta vienoj kitoj vietoj, „Literatūroj ir mene“, ar tik ne Martinaitis sako šitaip: „Jau sudaryk.“ Sakau: „Marciau, tu pažymėk, kurių eilėraščių man reikėtų nedėti.“ Sigitui daviau rinkinėlį. Paskui Marciui padaviau. Jis nunešė redakcinei komisijai, ir praėjo mano pirmoji knygelė.

R. K.: O koks buvo tarpas iki pirmosios knygos? Jūs vis tiek norėjot ir anksčiau leisti. Ar nesiryžot, ar dėl kitokių priežasčių neišleidot?

H. Č.: Tiesiog nesiryžau. Grūdau į stalčių. Kai paskui pasižiūrėjau, ką įgrūdau į stalčių, man turbūt tada ir paaiškėjo, kad tegul dar pabūna stalčių.

Dabar tas aplankas yra pas mane, turiu jį pasidėjęs. Aš jį atsiverčiau, ir pasidarė keista. Tai buvo gal kokiais šešiasdešimt aštuntaisiais. Aš aptikau etnografinę nišą. Klojimai, pirtys. Paskui pamačiau, kad ir Meko panašiai rašyta. Bet aš nesekiau Meku. Tik paskui pastebėjau, kad Meko ir mano tokie dalykai sutampa. Aš pats atradau etnografinį momentą – apie pirtis, klojimus, apie ėjimą iš pirties.

R. K.: O kada ir kaip pirmą kartą gavot išėivių knygų – poezijos, prozos?

H. Č.: Tos knygos ėjo per Juškaitį ir monsinjorą Kazimierą Vasiliauską.

R. K.: O maždaug koku metu atėjo pirmos knygos?

H. Č.: Aš daug jų, tiesą sakant, ir negaudavau. Juškaitis jų gaudavo daugiau. Gal kokie šešiasdešimtieji galėjo būti. O bala žino, sunku man pasakyti. Bet aš maitinaus senaisiais syvais: Aleksandriškio poezija, Bernardo Brazdžionio „Per pasaulį keliauja žmogus“, Miškinio „Keturiomis miestais“. Aplamdytos jos. Bet visas tas knygas ir šiandien turiu.

R. K.: Kai išleidot pirmąją knygą, iki antrosios – irgi geras tarpas?

H. Č.: Taip. Kadangi ta knygelė mėtėsi nuo šono ant šono. O kai jau išėjo septyniasdešimt septintaisiais, mane ir priėmė į Sąjungą. Tada ir premiją skyrė. Didysis įvykis – premija už „Nedylančią lauko delčią“.

R. K.: Ar kas kaip nors pasikeitė, kai Jus priėmė į Sąjungą? Dabar kalbama apie privilegijas, kurias rašytojai gaudavo tuo metu. Ar bandėt tvarkytis savo buitinius reikalus su rašytojo bilietu?

H. Č.: Esu ėjęs pas Maldonį dėl stogo. Maldonis: „Na, tai gerai, gerai, gerai, gerai.“ Mano žmona dirbo Gražtų gamyklos vaikų daržely. Mes stogą gavom per Gražtų gamyklą. Dar įrašė į vadinamąją ponų ligoninę ir ponų polikliniką. Tai buvo didelis dalykas. Kitur – milijoninės eilės. O ten nueini. Aš ir šiandien tai turiu.

R. K.: Ar visi Rašytojų sąjungos nariai buvo automatiškai ten įrašomi?

H. Č.: Universiteto darbuotojai, Rašytojų sąjungos nariai – automatiškai. Tik kažkodėl dailininkų ten nebuvo.

R. K.: Kurioje Antakalnio vietoje buvo poliklinika?

H. Č.: Iš pradžių poliklinika buvo netoli nuo tos vietos, kur seniau buvo „Vilniaus“ kino teatras. Prospekte, prieš „Draugystės“ knygyną. O paskui nusikėlė į Antakalnio galą.

R. K.: Aš ir pagalvojau, kad Jūs gyvenat tam bute, bet dauguma rašytojų gyveno kitur. Antakalny gaudavo butus. O Jūs – per žmoną?

H. Č.: Taip, nors mane Maldonis jau buvo įrašęs į sąrašą, bet per kokius metus ar dvejus mane aplenkė žmonos eilė.

R. K.: Kiek reikėdavo laukti eilėse?

H. Č.: Oi, ilgai. Man rodos, tos eilės būdavo milžiniškos.

R. K.: Kur gyvenot iki tol?

H. Č.: Aš gyvenau Muziejaus gatvėje. Mano žmona – tremtinio vaikas. Tik pabėgus nuo tremties, mano žmona įsitaisė Gražtų gamyklos vaikų darželyje. Įtaisė ją Gražtų gamyklos direktorius Speičys – komunistas, žinojęs visus šituos dalykus. Bet įtaisė. O kadangi Vokiečių (tada – Muziejaus) gatvėje buvo statomi nauji namai, kas norėjo gauti butą, turėjo eiti dirbti į statybas. Aš tuo metu dirbau Kultūros skyriuje. Anksčiau išeidavau iš darbo ir eidavau nešiot plytų, kad užsidirbčiau vieną kambarį komunaliniam bute. Dirbom kartu su inžinierium ekonomistu Ranoniu. Jis gavo du kambarius, mes – vieną. Taigi Muziejaus gatvėj pragyvenau dešimt metų.

R. K.: Tam kambarį?

H. Č.: Tam kambarį. Ten gimė du vaikai. Aš, mano žmona, teta, du vaikai – štai jum ir penki, ir dar – žmonos motina. Šitiek žmonių vienam kambarėly!

R. K.: O honorarai? Ar jie pasikeitė dėl to, kad Jūs įstojot į Rašytojų sąjungą?

H. Č.: Ne, jie nepasikeitė. Paprastai už eilutę mokėdavo turbūt po rublį. Ne, tikriausiai tiems, kurie turėjo vardus, buvo kitokie taksai. Oi, honorarai buvo neblogi!

R. K.: Sakot, maždaug po rublį – už eilutę?

H. Č.: Maždaug būdavo: rublis – eilutė.

R. K.: Ir spaudoj, ir knygoj?

H. Č.: Kažkur esu susirašęs, kiek aš esu gavęs. Dabar man sunku susiskaičiuot. Kai Jonas Strielkūnas išvertė Nekrasovo „Кому на Руси жить хорошо“, gavo maždaug dešimt tūkstančių rublių. Jis juokaudavo: „Кому на Руси жить хорошо?“ – „Йонасу Стрелкунасу“ [juokiasi].

R. K.: Kai Jefremovas išvertė Strielkūną į rusų kalbą, sakė, kad mokėjo po rublį už eilutę. Kadangi buvo 1300 eilučių, bent jau vertėjas gavo tiek, kiek sako, autorius – gal ir daugiau. Tūkstantį tris šimtus. Tai būdavo jau dideli pinigai.

H. Č.: Taip. Sako, kai Bložė už savo eilėraščių rinkinį gavo honorarą, Klaipėdos žvejai neišplaukė į jūrą – visi žaliavo. Matyt, juokais, ne rimtai taip sakytą.

R. K.: Man įdomu, ar buvo nerašyti susitarimai, kuriems rašytojam už eilutę moka daugiau, kuriems – ne.

H. Č.: Aš nežinau. Leidyklos turbūt žino. Kadangi mano bičiulis Vytautas Martišius dirbo verstinės Vaikų ir jaunimo literatūros skyriuj, man pamėtėdavo vertimų – tokių nuotykių vertimėlių iš rusų kalbos. Ta literatūra, kaip čia pasakius, – tik literatūrėlė. Kadangi ji buvo nuotykinė ir skirta jaunimui, eidavo dvigubais tiražais. Brač tu mano, kai kas gerokai prasigyveno. Iš bado nemirėm.

R. K.: Man atrodo, tais laikais mažiausias poezijos rinkinio tiražas buvo penki tūkstančiai egzempliorių.

H. Č.: Mano eilėraščių rinkinio vienas tiražas buvo turbūt ar tik ne dvylika tūkstančių egzempliorių? Ir nė viena knyga negulėjo knygyne.

R. K.: Taip, išpirkdavo greitai.

H. Č.: Kaipmat išpirkdavo. Tai – mano! Aš nebuvo – va šitas. O jau ką kalbėt apie Sigito arba Marciaus knygas!

R. K.: Ar buvo Jūsų eilėraščių (prozos tada dar nerašėt), verstų į rusų kalbą?

H. Č.: Gal kas ir buvo išvertęs kai kur nedaug eilėraščių. Taip jau atsitiko, kad mano eilėraščių daug nevertė. O prozą pradėjau rašyt po baigimo, gal šešiasdešimtais ar kitais metais. Pradėjau rašyt taip vadinamą „Mano baltąją knygą“, mat man milžinišką įspūdį paliko Janio Jaunsudrabinio „Baltoji knyga“ – vaikystės prisiminimai. Aš parašiau savo atsiminimus. Panašiai, kaip Miškinio „Žaliaduonių gegužė“ – faktinė medžiaga. Galvoju, gal kada išleisiu. Dabar paimu iš to aplanko, kas man tinka, ir jau kuriu apsakymą. Tiktai praplėst reikia. Jau nebe pirmuoju asmeniu pasakoji, o pridedi kitą vardą.

R. K.: Dabar šnekat apie draugus, pažįstamus. Susirašinėjot ir su Paulim Dreviniu. Vieną laišką prisimenu. Drevinio archyve atiduoti laiškai. Tarp jų – ir vienas Jūsų laiškas. Nupiešti du paukščiukai – žvirbliukai. Ir užrašas: „Tegyvuoja visi optimistai žvirbliai.“ Mane stebina toks nuolatinis Jūsų optimizmas. Štai pasakojat, kad telefonu nebuvo galima kalbėtis, nes kažkas sekdamo. Atrodo, kad turėtų kaustyti baimė, pesimizmas. Netgi Marcelijaus Martinaičio knygoje „Tylintys tekstai“, kurią skaitant atrodo, kad viskas – taip nyku, tiek daug būdamo baimės, įtampos. O Jūsų kūryboj ir tie visi žvirbliai yra optimistai. Atrodo, kad Jūs tarsi nejutot to? Ar tai priklauso nuo žmogaus būdo?

H. Č.: Gal. Aš esu truputį lengvabūdis. Tiktai, matot, kaip yra. Raikinas – buvo toksai komikas. „Время, – sako, – было жуткое, жутчайшая. Но рыба в Каме всё таки была!“ Štai kodėl man pavyko nieko, ko nereikia, neparašyti. Yra toks anekdotas. Liūtas sako žvėrimis, einantiems į mišką: „Prašom prisistatyt rytoj.“ Lapė: „Klausau.“ Eina vilkas. „Prisistatyt rytoj“. – „Klausau.“ Eina kiti žvėrys. Ateina kiškis. „Prisistatyt rytoj.“ Kiškis sako: „O galima neateit?“ Liūtas sako: „Galima.“ [juokiasi] Aš kaip tas kiškis – pabandžiau neateit ir neatėjau.

R. K.: Dabar mes šnekam apie Ezopo kalbą. Tada turbūt tokios sąvokos nevertodavot? Ar žmonės jausdamo potekstes? Gal kartais jausdamo daugiau negu jūs būdamo parašę?

H. Č.: Bala žino, gali būti, kad ir jausdamo. Juk kokį vieną kitą žodelį ir pasakydamo. Tie susitikimai visada būdamo dviejų dalių. Pirmoji dalis – oficialioji. O paskui antroji dalis – prie gausiai apkrauto stalo. Ten būdamo visko, ko tiktai nori! Po perkūnais, ne kartą gal ir per daug pasakyma. Man šiandien sunku pakartot pasisakymus, bet būdamo tokių dalykų.

R. K.: Bet vis tiek, kaip sakėt, neturėjot dėl to kokių nors bėdų?

H. Č.: Ne. Mes, ką nors sakydami, vis dėlto tam tikra prasme žinojom, ką sakyti. Tu pasakai, nusilaižai liežuvį – žiūri, ar aš liežuvį iškišau, ar aš lūpas pasivilgiau? Kas žino. Ogi anekdotai – kaip jie sklido! Sovietiniai anekdotai daugeliu atvejų jums būtų nebesuprantami – kaip būdavo nusodinama visa didžioji hierarchija.

R. K.: Rašytojų ar politikos?

H. Č.: Ta hierarchija – politinė.

R. K.: Ar jausdavosi literatūriniam gyvenime rašytojų hierarchija? Štai Mieželaitis, gavęs Lenino premiją, kiti, taip pat premijuoti ir užėmę tokius aukštus postus.

H. Č.: Jausdavosi. Jie buvo atitrūkę. Bet mes irgi žinojom, kaip į juos pažiūrėt. Marcius sako: „Jeigu iš Mieželaičio gerokai pragrėbsi, rasi visai neblogą knygelę.“ O kaip buvo leidžiamos Mieželaičio knygos!

R. K.: Mieželaitis nemėgdavo kritikos.

H. Č.: O kas ją labai mėgsta? Bet aš Mieželaičiui esu gana atlaidus. Aš sakyčiau panašiai kaip Marcelijus Martinaitis: „Gerai išgrėbt.“ Mieželaitis rašė baisiai baisiai daug. Daug rašydamas, būtinai nueisi į lankas. Dabar net Rašytojų sąjungos leidykla išleido rinktinukę. Gal jums ir teko pamatyt? Simpatiškas rinkinys! Parašytas taip suprantamai. Mieželaitis žodžio kišenėj neieškojo. Iš žodžio galėjo padaryt, ką norėjo. Parodyk jam pirštą – iš to padarys ką nors, išsukios. Buvo meistras. Šito niekaip iš jo neatimsi, kaip ir iš Baltušio – kalbos. Baltušis taip apsišiko – atsiprašau už žodį – per Sajūdį! Taigi jis galėjo būti pirmas numeris!

R. K.: Taip. Dabar net ir į mokyklų programas nelabai nori jo įsileist, nors „Sakmė apie Južą“ paskaitoma. Genovaitė Dručkutė per vieną konferenciją yra pasakojusi, kaip prancūzai ją išsivertė, ne vieną leidimą leido, visai normaliai skaitė.

H. Č.: Taigi normali knyga. „Parduotos vasaros“ yra gerokai sutirštinta. Kaip neva buožės tuos piemenėlius... Bet ten daug ir tiesos yra. Aš atsimenu, kaip mano vaikystėj dar pasakodavo apie kaimynus, pas kuriuos bernai nepabūdavo. Nepabūdavo, nes jeigu su šaukštu iš bendro dubenio ima du kleckus, gaspadorius vieną klecką išmuša – per daug pasiėmėi. Net ir šitokių dalykų yra buvę. Prisimenant senesnius laikus, matyt, buvo kietokų santykių.

R. K.: O ar Jūsų rašymams, nuotaikoms turėjo įtakos partijos suvažiavimų, Rašytojų sąjungos nutarimai? Pavyzdžiui, kai visi pradeda vaju kelt – ar prieš modernizmą, ar prieš alkoholizmą, ar dar prieš ką nors kovoti?

H. Č.: Ne, ne, ne.

R. K.: O minėtuosius moderniuosius – Kafka, Kamiu ir kitus – ar Jūs kur nors legaliai nusipirkdavot? „Draugystės“ knygyne?

H. Č.: Jau eidavo žurnalas „Иностранная литература“, ir taip – per rankas. Pagaliau kai kas jau ir ėjo. Kamiu jau buvo. Ir „Maras“ išėjo. Oi, tada gi juos graibstėm. Jie tada buvo modernūs. Dabar jau jie, aišku, yra seniai. Bet man – nei Kafka, nei Kamiu. Koks buvau muzikas, toks ir likau. Nieko nepadarysi.

R. K.: Aš kaip tik vakar skaičiau Jūsų poeziją, interviu. Vienam interviu Jūs kalbėjot apie modernizmą. Dažnai Jūsų minimas žodis – abejonė. Modernizmas – kaip abejonė. O abejonę esat pavadinęs „savo seserim“. Ta prasme Jūs esat iš jų kažką įgijęs? Tokie dalykai, matyt, yra susiję su pasaulėvaizdžiu, ne vien modernizmu. Bet tuo aspektu tie tekstai – modernūs.

H. Č.: Taip, sakykim, modernūs. Dievas man davė keletą gabumų: ir piešt, ir dar rašyt. Bet jau ką davė, tai davė – abejonę. Dubito. Aš dėl visko abejoju. Aš dėl visko abejoju. Aš dėl visiškai visko abejoju. Paskyrė man permą premiją. Jūs manot, aš apsidžiaugiau? Man... man... Ką aš rėksiu, sakysiu: „Neduokit, neduokit!“ Kai būdavau pristatomas apdovanojimams, aš visą laiką sakydavau: „Eisiu ir atsiimsiu savo kandidatūrą.“ Mano žmona ir dukterys: „Ne tu prisistatei, ne tu ir atsiimk. Vis tiek negausi.“ O šita abejonė – dėl visko – baisi yra. Parašai ir abejojai: ar taip gerai, ar taip negerai, ne, ne, šitaip, reikia pataisyti, vėl negerai. Vaikštau kaip katė su pūsle.

R. K.: Pokalbio pabaigoje norėčiau paklausti dar keleto dalykų. Mes norim pakalbinti ne tik rašytojus, bet ir žmones, kurie literatūrinį gyvenimą ir rašytojus stebėjo iš šalies – bibliotekininkus, knygynų pardavėjas, rūbininkes. Ar Jūs pažįstat tokių žmonių?

H. Č.: Kai dirbau Kooperacijos kolegijoje (dabar – Kooperacijos kolegija), mano kolegos – dėstytojai. Jie dėstė specialybės disciplinas – ekonomiką, buhalteriją. Kai kurie iš jų, pavyzdžiui, Vladas Aleksandravičius, buvo

didis literatūros ir menų žinovas. Jis tame technikumė įkūrė „Estetikos“ klubą. Į klubą ateidavo ir Sigitas Geda, ir Aputis, ir Tarabilda, ir Mikelinckas, ir Laimonas Noreika. Laimonas Noreika nuolat ateidavo pas mus pasitikrint programas. Jis sako: „Bent pašnibždėkit nors kiek.“ Būdavo, musė girdėt, kai Laimonas Noreika skaito. O vienais metais sovietmečiu vasario šešioliktąją skaitė Maironį!

R. K.: Turbūt Noreikos „Dienoraščiuose“ esu skaitęs, kad jis su Marcelijum buvo Jūsų mokyklon atvažiuęs.

H. Č.: Taip, yra buvęs ir Marcelijus. Yra dainavęs Kernagis.

Vladas Aleksandravičius – mano bičiulis. Jis dėstė vadinamąją orgtechniką. Bet pats yra dirbęs ir Knygų rūmuose. Baisus knygius. Dabar jis už mane dar dešimčia metų vyresnis. Šiaip buvo be galo smagus žmogus! Gyveno Paribio gatvėj. Ten buvo įkūręs vadinamąjį „Paribio“ klubą. Ten susirinkdavom. Ateidavom – aš, Arėjas Vitkauskas. Jūm turbūt nelabai ką sako šita pavardė? Poetas iš Dievo malonės, bet niekur jis nebuvo spausdinamas. Kol jis gyveno Kaune, išspausdindavo daugiau ar mažiau eilių „Kauno tiesoj“, paskui – „Švytury“. Nusipirkdavo daug vyniojamojo popieriaus, pasidarydavo tokius sąsiuvinius, susiūdavo baltu siūlu, įsidėdavo į savo krepšį ir kiekvieną mielą dienele rašydavo po eilėraščių. Galima sakyti, kad čia – grafomanija. Bet toks buvo jo gyvenimo būdas. O kai jis mirė, jo draugai Bėčiai pasikvietė mane į talką, kad sudarytumėm rinktinukę. Jūs įsivaizduojat – iš dešimties savilaidos rinkinėlių eilėraščių rinktinukę sudaryt jau sunku. O čia kelios dešimtys! Mes vis dėlto sudarėm, ir visai neblogą. Labai gražiai Vytautas Girdzijauskas sako, kad kai kurie iš tų eilėraščių – chrestomatiniai. Arėjas Vitkauskas iš Dailės instituto buvo pakliuvęs tiesiai į lagerį. Septynis metus atpylė lageryje, todėl jį ignoravo. Buvo pažįstamas su Degutyte, Baltakiu. Sako: „Neisiu aš, eikit jūs sau. Kas man svarbu? Man yra svarbu parašyt, o toliau man – kaip bus, taip bus.“

R. K.: Tai jis pats nenorėjo leisti knygos?

H. Č.: Jis pats. Sakydavo: „Ai, ateity.“ Ateity, ateity, kol gavo į grabą pabelst.

R. K.: O ar pažinojot daugiau žmonių, kurie rašė ir nenorėjo leisti, nenorėjo eiti į viešumą?

H. Č.: Šitoks buvo Arėjas Vitkauskas. Daugiau tokių – gal ir nelabai. Bet ateina buvę mano mokinukai, atneša – Dieve mano, tokie rašinėjimai, ką

jau dabar padarysi. O Arėjas Vitkauskas – tai buvo! Aš sakydavau: „Dieve, nereikia turėt baisios puikybės. Puikybė yra didelė nuodėmė.“ Daugiau teologinis terminas. Baisi kvailystė, idiotizmas yra puikybė. Jeigu tau yra duota tiek, tu nieko daugiau nepadarysi. Sigitui duota tiek, jis tiek ir padarė. O tau duota tik tiek, ir nebandyk, glušai, pavydėt, nes tai yra neįmanoma. Suprask vieną dalyką: puodžius, nužiedęs puodą, paprastai gali jį peržiest, padaryt geresnį; račius gali padaryt ratą. Poetas negali „padaryt“ geriau, negu gali. Nors, žinoma, vėl yra kita taisyklė, kaip Horacijus sako: „Poeto vidutinio niekas nepakenčia.“ Bet ką tu gali padaryt? Tau duota tiek. Ir būk toks linksmas, kaip Arėjas Vitkauskas, kuris buvo vienas iš pačių linksmiausių žmonių, kiek tik buvo galima sutikti. Nieks jo nespausdina, nieks jo nepripažįsta – eina susisiuvęs vyniojamą popierių, rašo, ir jam smagu tai daryti. Tūkstančiai eilėraščių!

R. K.: Ar dar galėtumėt kokių istorijų papasakot, pridurti apie rašytojų santykius, konfliktus?

H. Č.: Dirbdamas mokykloj, nesi labai laisvas paukštis. Ypač kai dar dėščiau lietuvių kalbą ir literatūrą, parsinešdavau sąsiuvinį. O kai buvo priimami klausytojai tiktai su viduriniu išsilavinimu ir kai dėščiau kultūros istoriją ir estetiką kaip fakultatyvą (studentams taip nebuvo pasakyta – jie ateidavo), mano rankos buvo daug laisvesnės. Bet vis tiek: nuo ryto – iki vakaro, nuo ryto – iki vakaro, kadangi daug grupių. Sėdim kavinukėj. Juozas žiūri į mane: „Jau tu leki?“ Kaip aš nelėksiu – man jau laikas. Pedagoginis darbas mane gerokai susaistė. Bent jau laiko prasme.

O ginčų yra buvę. Kiek žinau – ir Sigitas Geda. Bet aš tiktai iš kitų esu girdėjęs, kad su Petkevičium buvo nemalonių santykių. Saja kažkada yra pasišakojęs. Bet aš nuo tokių susidūrimų buvau gana atokiai.

R. K.: Jūs gyvenot iš dėstymo?

H. Č.: Iš dėstymo, iš algos. Nuo ryto – iki vakaro.

Nieko daug aš čia Jum nepasakiau. Rimto – nieko.

R. K.: Viskas yra įdomu. Ypač kai reikia apie tą laiką – kaip ten kas buvo – išaiškint studentams, kurie jau yra šiais laikais gimę. Tokių įdomių detalių labai reikia, kad jie suprastų, kaip žmonės rašė, kaip gyveno, kaip buvo. Jiems atrodo: nenoriu – nedarau, pasiskundžiu kokiai nors žmonių teisių tarnybai ar dar kam, o čia viskas, apie ką mes kalbam, yra svarbu.

H. Č.: Ateidavo į „Tauro“ bendrabutį Tomas Venclova. Pas ką jis ateidavo? Man rodos, jis ateidavo pas Zenoną Butkevičių. Su Tomu Venclova mano

santykiai yra grynai, kaip rusai sako, „шапочное знакомство“. Pasisveikini... Vis tiek – baises intelektualas. Jis buvo iš kito sluoksnio. Nežinau, ar Juškaitis su juo bendraudavo. Man rodos, kad nelabai.

R. K.: O kaip Jūs jausdavot, koks sluoksnis yra „kitas“?

H. Č.: Kaip pasakyti? Tomo Venclovos intelektualumas – ypatingas, dar didesnis. Dėl to intelektualumo. Jau Juškaitis ar Tumelis buvo tikrai intelektualūs žmonės, pasiutę intelektualai. Bet daugiau ar mažiau šitoks intelektualumas man buvo ne taip labai tolimas. Aš galėdavau ir pritarti, ir nepritarti – įsijungti. Aš jausdavau, kad su Tomu Venclova man nebus kalbos. Jis skraidys, narplios. Galbūt jis kiek į kosmopolitizmą linkęs. Mums atrodė, gal taip ir nebuvo.

R. K.: Jis turbūt labai daug draugų ir neturėjo?

H. Č.: Turbūt. Niekas per daug draugų neturi. Draugų yra – ant pirštų suskaičiuojami. Bet ir tai, kaip gražiai pasakęs Girnius ar kuris kitas mąstytojas: „Jeigu mes žinotumėm, ką vienas apie kitą kalbame už akių, neturėtumėm nė šitiek.“

R. K.: Ačiū už pokalbį.

Pokalbį parengė, įrašė, rašytoją Henriką Algį Čigriejų kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus mokslo darbuotojas dr. Rimantas Kmita.

Pokalbis įrašytas: 2012-12-19.

Pokalbis iššifruotas: 2013-02-05.

Pokalbis užrašytas: 2013-02-17.

Pokalbis autorizuotas: 2013-06-14.

Pokalbio trukmė: 94 minutės ir 53 sekundės.

Pokalbį šifravo ir užrašė dr. Neringa Markevičienė.